

Kulturális-közéleti havilap, harminckilencedik évfolyam

2013 január Tanulmány

Várhegyi Éva: Abszurdisztán gazdasága

Hogy is működik a magyar Abszurdisztán gazdasága? Hasonlóképpen, mint Örkény István egypercesének háromlábú kutyákkal vontatott autója, amely tíz nap alatt jut ugyan Pestről Siófokra, de legalább prezentálja, hogy „Legmerészebb álmaink is megvalósíthatók!”¹

Orbán Viktor már kormányra jutása előtt megfogalmazta „legmerészebb álmát”, amikor 2009 szeptemberében Kötcsén a „centrális politikai erőter” kialakításának vágyáról és esélyéről beszélt.² „Csak mi maradjunk, akik eleve kijelöltük magunkat a hatalom átvételére: az okosokat megnyerjük magunknak, az ostobákat pedig hátaslónak használjuk” – mondhatta volna stílszerűen Dosztojevszkij cinikus „ördögével” is.³

A kormányfő egyeduralmi vágya, autokratikus hajlama nyilvánult meg mindenben – még az irracionálisnak látszó gazdasági döntésekben is. Hú fegyverhordozója, a nemzetgazdaságot maga alá gyűrni próbáló Matolcsy miniszter is csak azt teszi jobb agyféltekés kreativitásával,⁴ amit a mindenre kiterjedő hatalomkoncentráció megkíván. A gazdaság feletti uralom megteremtése, az autonóm piaci szereplők legyűrése érdekében, ha kell, meghaladott viszonyokat (szocialista tervgazdaság) éleszt újra, ha kell, az európai kultúrától távoli modelleket húz elő (államkapitalizmus). A fékek és ellensúlyok rapid eltávolításával az irányítók összes intézményesített kontrollja eltűnt: nincs, ami-aki gátat szabhatna az autoriter vezetésből szükségszerűen következő, mindent elárasztó dilettantizmusuknak.

Bármennyire abszurdnak látja is a külső szemlélő a majd három éve regnáló Orbán-kormány gazdaságfilozófiáját és „unortodox” eszköztárának számos elemét, mégiscsak található benne ráció: ha az ördögi terv minden lépése klappolna, akár hatalmuk bebetonozását és ijesztő jövőképük beteljesedését szolgálhatná. Csakhogy éppen a visszajelzések kiiktatása és az autoriter vezetési stílushoz illeszkedő szolgalelkűségből fakadó dilettantizmus teszi elkerülhetetlenné a bukáshoz elvezető hibákat. Így már „csak” az a kérdés, hogy mikor és mekkora áldozatok árán fordítható vissza a pusztító folyamat.

A teljhatalmi nyomulásnak a gazdaság állhat a leginkább ellen. S nem azért, mert annak nagyhatalmú szereplői olyan karakának lennének – ennek épp az ellenkezőjét észleljük nap mint nap a kormányfővel parolázó topfönökök láttán. Hanem azért, mert az ország finanszírozási kényszere időről időre gátat szab a kormányzati voluntarizmusnak – hasonlóan ahhoz, ahogy a Kádár-rendszerben is a gazdasági kényszerek fékeztek a politikai-gazdasági pressziót és adtak szabad utat a piacosító reformoknak.

Ám a mai kormány a szorongató finanszírozási gondok ellenére sem tett le arról, hogy visszafordítsa az idő kerekét, és a korábban már kudarcot vallott, állam vezérelte tervgazdaság modelljét államkapitalista vonásokkal elegyítve próbálja megvalósítani nagyra törő álmát.

Borzongató időutazás

Az én generációmnak gazdaságtörténeti munkákba sem kell mélyednie ahhoz, hogy felidézze az Orbán-kormány által követett mintát: az úgynevezett szocialista tervgazdaság rendszerváltás előtti modelljét. Ahogy 2010 nyarától megyünk *előre* az időben, úgy kell a nyolcvanas évek végétől *visszafelé* lépkednünk ahhoz, hogy megértsük a mai viszonyokat. És, sajnos, nem csak a gazdaságban – de ennek taglalását más, hozzáértőbb kortársaimra hagyom. Épp elég lesz nekem a gazdaság legyűrésének kormányzati törekvéseit számba venni!

„A hosszadalmas példák talán bizonyítják, itt egy visszarendeződési folyamatról és nem kényszerhelyzet szülte gyors, határozott – a helyzet javulásával önmagát automatikusan felszámoló – beavatkozási rendszerről van szó” – jellemezte a hetvenes éveket csalódottan az 1968-as mechanizmusreformban hívő, annak kivitelezésében részt vállaló Antal László a reform tízéves évfordulóján írt könyvében.⁵ Ő már nem érthette meg a visszarendeződés mai, legalább annyira elkésérítő folyamatát. Talán nem venné zokon, ha nevére nevezem a dolgot, és a személytelen „visszarendeződést” ellenreformnak titulálom. Ellenforradalomról csak azért nem beszélhetünk, mert a gazdasági rendszerváltást nem forradalom, hanem a mind több területre kiterjedő reformok sorozata hozta létre. Korszakos jelentőségét az adta, hogy a korábbi „mechanizmusreformokkal” szemben egy forradalminak tekinthető változást is tartalmazott: a köztulajdon tabujának ledöntését. A piaci viszonyok életre lehelése mellett a magántulajdon térnyerésének köszönhető, hogy a nyolcvanas évek második felében elindult reformfolyamat a kilencvenes évek közepére a gazdasági rendszer átváltozásához vezetett: a szocialistának nevezett tervgazdasági szisztéma kapitalizmussá vedlett át.

Kornai János a történelmi tapasztalatok alapján (vagyis pozitív megközelítéssel) a kapitalista rendszer uralkodását három szükséges és elégséges feltételhez kötötte: „1. A tulajdonviszonyokat illetően domináló szerepe van a magántulajdonnak, és legfeljebb alárendelt, kiegészítő szerepe a köztulajdonnak. 2. A társadalmi-gazdasági tevékenységek koordinációját illetően domináló szerepe van a piacnak, és legfeljebb alárendelt, kiegészítő szerepe a központilag vezérelt bürokratikus koordinációnak. 3. Nincsen olyan politikai hatalom, amely ellenségesen állna szemben a kapitalizmussal, a magántulajdonnal és a piaccal. Vagy aktívan támogatja ezeket az intézményeket, vagy legalábbis jóindulatúan, »barátságosan« semleges irányukban.”⁶ Nos, gazdasági értelemben a kilencvenes évek közepére vált megkérdőjelezhetetlen tényré a rendszerváltás: ekkorra a kapitalista rendszer mindhárom kritériuma megvalósult – és 2010-ig fenn is maradt.

Bár a kapitalizmussal, a magántulajdonnal és a piaccal szembeni averzió mindvégig jellemezte a magyar társadalmat és a politikai osztály bizonyos köreit (a kilencvenes évekbeli MDF-től a mai LMP-ig), a modern tőkés viszonyok alapjait nyíltan és rendszerbe ágyazottan csak Orbán második kormánya kérdőjelezte meg. 2010 nyarától gyors erózióknak indult a kapitalista rendszer harmadik kritériuma: a korábbi kormányok támogató vagy legalábbis semleges viszonyulását a magántulajdonhoz és a piachoz ekkortól ellenséges magatartás váltotta fel. Mi több, a kormány határozott szándéka lett, hogy lerombolja a modern kapitalizmus alapintézményeit, és a (negyedszázada meghaladott) szocialista tervgazdasági rendszer, illetve az (egykori és mai) államkapitalista szisztémák valamiféle elegyét hozza létre.

A demokrácia és a jogállam mellett a tőkés viszonyokat is romboló orbáni kormánypolitika azonban láthatóan kudarcot vallott, méghozzá kettős értelemben is. Egyfelől a magyar gazdaságban jelentős szerepet betöltő külföldi tulajdonú cégek vegzálása, vagyonának megdézsmálása, valamint az állami tulajdon erősítése sem szüntette meg a magántulajdon

dominanciáját, és ennek bekövetkezése nem is várható. Hasonlóképpen, a piaci viszonyok érvényesülését megzavaró – a jogbiztonságot aláásó, az árakat-kamatokat eltérítő, támogatásokkal és különadókkal a versenyt torzító – intézkedéseivel sem tudta az Orbán-kormány a piac helyett a bürokratikus államot emelni a gazdaságot koordináló fő erővé. Másfelől, a gazdasági eredményesség oldaláról is kudarcosnak bizonyult az orbáni politika, hiszen az állami szerepvállalás erősítése és a piaci koordináció gyengítése a társadalom nagy részének nemhogy anyagi javulást nem hozott, de a gazdasági fejlődés esélyének aláásával még a jövőbeli kilátásait is rontotta.

Az első állítás nyilvánvaló. Bár a szándék láthatóan megvan, elegendő forrás hiányában az Orbán-kormány eddig igen csekély mértékben tudta a tulajdonosi befolyása alá vonni a gazdaságot. Pénz hiányában az eddigi államosítási akciók (MOL, Rába, Takarékbank, E.On) során megvásárolt tulajdonrészek összértéke az ezermilliárd forintot sem érte el, ami töredéke a magyarországi cégek tőkéjének.⁷ Igaz, a kormány a külföldi tőke megtérülését akadályozó különadói számos ágazatban elriasztják a tulajdonosokat attól, hogy fenntartsák üzleti aktivitásukat országunkban, de (eddig legalábbis) többségüket nem tudta eltántorítani attól, hogy megtartsák, s ahol szükséges, pótolják a válság és az extrasarcok miatt leapadt tőkét.⁸ Az államosítások tehát egyelőre nem veszélyeztetik a magántulajdon dominanciáját a magyar gazdaságban, és jogszerű módszerrel, vagyis vásárlás útján, belátható időn belül nem is képes veszélyeztetni.

Az orbáni kormánypolitika gazdasági eredménytelenségére vonatkozó állításunkat a (kormány irányítása alatt álló KSH által előállított) mutatók széles köre alátámasztja: a gazdasági növekedés elmaradása, a recesszió elhúzódása; ennek ellenére az infláció növekedése; a munkanélküliség magas és a foglalkoztatottság alacsony szinten történő „beragadása”; a beruházások rendkívül alacsony, az állóeszközök értékmegőrzését sem biztosító szintje; a külföldi működő tőke beáramlásának hanyatló és a magyar cégek külföldi befektetéseinek emelkedő tendenciája.⁹ Az egyetlen kedvezőnek látszó makrogazdasági mutató a folyó fizetési mérleg három éve töretlen többlete, amely öröme mégsem ad okot, mivel egyre kevésbé az export szárnyalásából, hanem mindinkább a hanyatló gazdaság importigényének csökkenéséből fakad.

A magyar gazdaság teljesítménye mindjobban elmarad a térségi országok mezőnyében, és a jövőre vonatkozó kilátások sem kecsegtetnek pozitív változással. Miközben a kelet-közép-európai országok többsége 2010-ig kiheverte a válságot és lassú feléledést mutat, a magyar gazdaság tovább zsugorodik, és a bizalomvesztés miatt oly mértékben elapadtak a beruházások, hogy még középtávon is akadályozzák a növekedés érdemi beindulását.¹⁰ Az államadósság elinflálására játszó, a jegybankot is akarnok módon maga alá gyűrő kormányzati politika a pénzügyi kiszámíthatóságot és stabilitást is veszélyezteti. A protekcionizmus és a nemzetközi elszigetelődés miatt is romló gazdasági kilátások a foglalkoztatás bővülését is akadályozzák, miközben a tőke mellett már a munkaerő kiáramlása is megindult.¹¹

Mérhetetlen cinizmus kell ahhoz, hogy ezt sikernek lehessen nevezni. Esetleg jókora önhittség vagy ostobaság, hasonlóan a már idézett Örkény-egyperces háromlábú kutyákkal vontatott autójának sofőrjéhez, aki utasa felvetésére, hogy hiszen már mindenki őket bámulja, így válaszol: „Irgykednek. Mert látják, hogy legszebb álmaink is megvalósíthatók.”¹²

Ellenreformok kora

Annak azért örülhetünk, hogy a rendszer tartópillérei: a magángazdaság és a piaci

mechanizmusok elég erősnek bizonyulnak ahhoz, hogy még az erősen elszántabb Orbán-kormány sem tudja egyhamar lerombolni. A veszély azonban fennáll, és a vészjelzés leadásához nem kell megvárni, amíg az „ellenreformok” elérik azt a kritikus pontot, amelytől már újabb rendszerváltásról (pontosabban: rendszervisszaváltásról) kell majd beszélnünk. Azért sem árt időben számot vetni az ellenreformok eddigi folyamatával, mert a kormányzati agymosás éppen arra irányul, hogy kiverje a fejből, miről is szólt valójában a rendszerváltás. Orbán és cinikus csapata mindent megtesz azért, hogy eltagadja: 1989-től a diktatúrát a demokrácia váltotta fel, a jogsértésekre épülő szisztéma helyébe pedig – a jogállamiságot biztosító intézmények kiépítésével – jogállami rendszer lépett. És legszívesebben azt is letagadná, hogy az állami tulajdon primátusára épülő, központilag vezényelt tervgazdaság már a nyolcvanas években csődöt mondott, és ezért szükségszerű volt, hogy fokozatosan felváltsa a magántulajdonosi érdekek által motivált, autonóm szereplők kapcsolataiban formálódó piacgazdaság.

Az egykor végbement reformok jelentőségének elhallgatásához is kaphat muníciót Orbán Viktor a múltból, hiszen a hetvenes évek számos, jól eladható politikai „üzenete” (a „kispolgáriság” bélyegétől a meggymagos vállalkozás kriminalizálásán keresztül a kesudió-vitáig) azt a célt szolgálta, hogy a hatvanas évek gazdasági reformgondolatának még az írmagját is kiirtsa a fejből. Talán ösztönösen is megijedtek attól, hogy ha következetesen véghezvinnék mindazt, ami a „nyereségérdekelttség” fogalmából következik, akkor az előbb-utóbb a piacgazdasághoz vezetne, amelynek már logikus folyománya a gazdasági szereplők autonómiája; s ez éppúgy szétfeszítené az állami (közösségi) tulajdon kereteit, mint a központi diktátumként működő népgazdasági tervet. Vagyis ráébredtek arra, hogy ha egyszer kiengedik szellemét a palackból, akkor bármi megtörténhet.

Az Orbán-rezsim a szabadságharc zászlajának meglengetésekor nem hirdetett ugyan ellenreformot, de fű alatt szépen, szisztematikusan hozzálátott a piacgazdaság intézményeinek lerombolásához. Mintha csak tanult volna a múltból, a most folyó „ellenreformban” éppúgy kitüntetett szerepet kap a bankrendszer, mint negyedszázada kapott a központosított tervgazdaság lebontásában. Ami érthető is, hiszen ahogyan a hatalom akkori birtokosai az egyéni érdekek felszabadításától és a piaci kapcsolatoktól várták a fojtogató forráshiány enyhülését és mozgásterük bővülését, a mai kormány az autonóm jegybankban és üzleti bankokban látja akarata végrehajtásának fő kerékkötőjét.

A nyolcvanas évek bankreformjában a jegybanki és hitelbanki funkciókat azért választották szét az úgynevezett kétszintű bankrendszer megteremtésével, hogy tehermentesítsék az MNB-t az önálló monetáris politikát korlátozó kormányzati és nagyvállalati, vagyis politikai befolyásoktól. Most viszont a jegybank megregulázása, kormányfüggőségének visszaállítása van napirenden – akár azon az áron is, hogy az ország elszigetelődik az „életterét” jelentő Európai Uniótól.

A kilencvenes években azért adta áldását a pénzüzetek külföldi kézbe adására az amúgy etatista és „nemzeti” Antall- és Boross-kormány, mert belátta: a magyar kormánynak nincs elég pénze arra, hogy a tartós működésükhöz elegendő tőkével lássa el az állami bankkonszolidáció során életre lehelt szervezeteket, sőt azt is felismerte, hogy az állam nem jó tulajdonos az üzleti bankokban. (Az 1991-ben elfogadott pénzüzeti törvény – ötéves türelmi idővel – egy-egy bankban 25 százalékban limitálta az állami tulajdonrészt.) Épp ezért elképesztő, hogy húsz év elteltével a jórészt külföldi tulajdonban álló üzleti bankszektor legyűrése és az állami bankok megerősítése van napirenden.

Voltaképpen nem meglepő, amit a bankszektorban tesz (és tenni óhajt) az Orbán-kormány, hiszen politikájához valójában a tervgazdaságból ismert, a hatalom céljait szolgáló projekteket és vállalkozásokat automatikusan megfinanszírozó egyszintű bankrendszer illeszkedne. Hiszen

az akkori állampárt akaratának végrehajtását éppen az könnyítette meg, hogy az MNB hitelezői részlege a népgazdasági terv ágazati előirányzatai szerint ítélte oda a hitelt, miközben a bankóprést üzemeltető jegybanki részleg korlátlanul tudta előteremteni az ehhez szükséges likviditást.

Orbán azért igyekszik nyomást gyakorolni a direkt kormányzati befolyás alól negyedszázada „felszabadított” MNB-re, hogy kitűzött gazdaságpolitikai-politikai céljaihoz a pénzforrást előteremtse. És azért próbálja bankadóval, végtörlesztéssel, csekkadóval kirabolni és verbális üzenetekkel „kipaterolni” a külföldi bankokat, hogy helyükben rövid pórázon tartható, állami vagy legalább „nemzeti” tulajdonú pénzintézetekhez kerüljön a magyar gazdaság finanszírozása. Ennek érdekében tőkésítette fel a kormány a Magyar Fejlesztési Bankot és vásárolta ki a Takarékbank német tulajdonosát; és ezért deklarálta a kormányfő, hogy a magyar bankok zömét nemzeti kézben kívánja látni.

Az Orbán-rezsim „bankpolitikájában” mint cseppben a tenger mutatkozik meg a kormányfő gazdaságról alkotott felfogása, amit éppúgy áthat a harci szellem, mint politikáját általában. Számára a gazdaságban is ismeretlen a kölcsönös előnyökön alapuló együttműködés. Ebben a felfogásban természetes az a törekvés, hogy a gazdaság mind szélesebb körét a hatalmába vonja, és ne engedje talpon maradni az autonóm, saját üzleti érdekeikre építő szereplőket.

Ez a szellemiség hatja át a kormánynak a gazdaságot érintő szinte összes lépését, az adópolitikától kezdve az egyedi támogatásokon keresztül az államosításokig. A meghirdetett egyszerűsítés helyett – az egykulcsos szja-tól eltekintve – cizelláltabbá tették az adórendszert: burjánzanak a kormányfő által nem „értékteremtőnek” tekintett ágazatok vállalatait sújtó különadók, miközben az „értékteremtő” nagyvállalatok egyedi alkuk keretében kapnak biztosítékokat fejlődésükhöz.¹³ A kormány a múlt év őszétől sorra kötötte a „stratégiai megállapodásokat” a kiválasztott, alapvetően külföldi tulajdonú és exportra termelő cégekkel abból a célból, hogy – Szijjártó Péter szavaival – „még jobban, még biztosabban, még kiszámíthatóbban érezzék itt magukat Magyarországon”, és hogy az itt megtermelt nyereségük minél nagyobb részét újra itt fektessék be.¹⁴

Ha a közelmúltból keresünk hasonlóságot, leginkább a hetvenes években dívó „szabályozóalku” mechanizmusát fedezhetjük föl, amely Antal László szerint a 68-as reform előtti időszakra jellemző „tervalkut” váltotta föl. Az akkori visszarendeződés (ellenreform) a normatív szabályozás felrúgásához, az egyedi szabályok elburjánzásához vezetett: mind a támogatásokban, mind a jövedelemelvonásban állandó korrekciókra került sor. „Ha ez a folyamat már egyszer elkezdődött, akkor – az adott döntési mechanizmus, érdekviszonyok talaján – folyamatosan szüli az újabb és újabb okokat a korrekciókra, amelyek elkerülhetetlenül – most már folyamatos gyakorlatként – a szabályozóalku formáját ölti. A differenciált eszközök ugyanis elkerülhetetlenül valamilyen „bázishoz”, lebontott jövedelmi előirányzathoz mérődnek (...) Az előirányzatok kialakulása pedig szükségszerűen egyedi érdekegyeztetés, vagyis hatalmi pozíciókon alapuló alkusorozat eredménye egyrészt felsőszinten, másrészt vertikálisan, az irányítószervek és a vállalatok között.”¹⁵

A mai Orbán-kormány alatt az állam gazdaságirányítói szerepének megerősítése, a „szabályozóalku” felélesztése és a gazdasági észszerűséggel kevésbé magyarázható államosítások mögött egyöntetűen a piaci szereplők „betörésének” és a kormányzati akarat érvényesítésének szándéka húzódik meg. Az önkormányzati intézményeknél (iskolák, óvodák, kórházak, tb-alapok) a hatalomkoncentráció nyílt támadás a társadalmi autonómia ellen; a gazdasági racionalitás indoka csak fügefalevél. Az eddig is szabályozott piacokon működő közüzemi és pénzügyi szolgáltatásoknál az államosítás a politikai akarat érvényesítésének ad korlátlan teret, aminek ára viszont az üzleti kontroll kiiktatása és a gazdasági hatékonyság

romlása.

Az olyan termelővállalatok, mint a Rába, a MOL vagy az E.On államosítása már az önellátó gazdaság kiépítésének lázálmát vetíti előre, ami az önkényuralmi rendszerek szerves tartozéka. Erre rimelnek a kimondottan is a gazdasági autonómiát megcélzó „szabadságharcos” rohamok, mint a Valutaalap „kipaterolása”, majd a kényszerű kapcsolatfelvételt követő „pávatánc”, az országot integráló nemzetközi szervezetek (az IMF mellett az EU) kritizálása, a vállalt kötelezettségek felrúgása. A demokratikus piacgazdaságot megtestesítő Nyugattal szemben vívott „függetlenségi háború” legdurvább és legveszélyesebb eleme a különböző autoriter hatalmakhoz való „dörgölözés”, amit ideológiai magyarázatokkal is alátámasztanak. Ez messze túlmutat a piacgazdaság viszonyait leépítő, a gazdasági autonómiát korlátozó „ellenreformokon”: alapjaiban fenyegetik a demokratikus társadalmi berendezkedést.

Perverz újraelosztás

Orbán Viktor második kormányzása kezdetén új rendszerváltást hirdetett meg, s ennek jegyében – a liberális piacgazdaság újdonsült intézményei mellett – a jóléti újraelosztás maradványait is nekilátott fölszámolni. A kétharmados többségre hivatkozva meghozott intézkedések célja itt is a központi állam hatalmának megerősítése volt, ám nem a társadalmi igazságosság, hanem a klientúra gazdasági pozícionyerése érdekében. Ebbe a sorba illeszkedett az egykulcsos adó létrehozása és az adójóváírás felszámolása, a gyermekek utáni kedvezmény keresetfüggővé tétele, a szociális juttatások plafonja, a munkanélküli-segély folyósítási idejének harmadára csökkentése, a munkavállalói jogosítványok (köztük a sztrájkjog) megnyirbálása, a tankötelezettség idejének leszállítása, valamint a szakképzési és a felsőoktatási rendszerek állami támogatásának hozzáigazítása a kormány közeli nagytőkések elvárásaihoz.

Az Orbán-kormány ambivalens módon viszonyul az államhoz. A jóléti újraelosztás szűkítésével elvileg növeli a vállalati és a munkavállalói jövedelmek felhasználásának szabadságát, miközben a jogbiztonság aláásásával és diszkrimináló-protekcionista politikájával a gazdasági szereplők kiszolgáltatottságát és államfüggőségét erősíti. A kormány a bürokratikus újraelosztás államszocializmusra jellemző túlsúlyát „perverz” módon csökkenti: annak ad, akinek valójában nem lenne szüksége rá, nem pedig annak, aki rászorul. Ebben is visszanyúl a „létező” szocializmus gyakorlatához, amelyet az egyenlőség eszménye ellenére is efféle újraelosztás jellemzett: a lakáselosztástól a közszolgáltatások igénybevételéig a magasabb státusú és jövedelmű rétegek részesültek nagyobb mértékben a központosított javakból, amint ezt Szelényi Iván kutatásai már a hetvenes években kimutatták.

Abszurdisztánban a jóléti redistribúció csökkentése – szemben a bürokratikus újraelosztást mérséklő liberális kapitalizmussal – nem az állam visszahúzódását hozta el. Orbán Viktor ugyanis politikai hatalmát arra használja föl, hogy a gazdasági és társadalmi szférákat mind nagyobb kiterjedtségben a kormány közvetlen befolyása alá terelje. Hasonlóan a tervgazdasági rendszerhez, a jóléti újraelosztás visszanyesése most sem cél, hanem az ára annak, hogy megerősödhesse a kormány gazdasági funkciói, és megvalósulhasson a fejlesztő állam ideája. A szociális rendszerek elszorvasztása teremt egyúttal forrást a „nemzeti” tőke, illetve az azt megtestesítő, a felső középosztály érdekében folytatott „patrióta” protekcionizmushoz is.

Orbánék régi-új rendszerében a társadalmi igazságosságot szolgáló újraelosztás helyett az

államnak a gazdasági szerepe került előtérbe. Látszólag ez csak a liberális demokráciák gazdasági racionalitása felől nézve tűnik fel abszurdnak. Az elhúzódó válság fényében ugyanis sokan gondolják úgy, hogy az állami tulajdonra, a protekcionizmusra és a fejlesztő államra építő kormányzás orvosolhatja a nyers profitérdek okozta torzulásokat és védheti meg a nemzeti vállalkozásokat a globális versenytől. A liberális piacgazdaságból kiábrándult, de a tőkés viszonyokat megőrizni kívánó kiútkeresők az államkapitalista berendezkedésű országokkal példálózhatnak, arra hivatkozva, hogy ezek ütésállónak bizonyultak a válsággal szemben. A „vigyázó szemüket” keletre vetők kiváltképp a felzárkózó gazdaságok számára tartják célszerűnek az államkapitalizmus modern változatát, annak alapján, hogy a liberális kapitalizmus mai éllóvasai is egykor protekcionizmussal és az állami tulajdonra is építő gazdasági aktivizmussal érték el sikereiket.

Magyarországon azonban aligha állják meg a helyüket az államkapitalizmus hatékonysága mellett hangoztatott érvek. Bár az utóbbi két évtizedben valóban nem mentek mindig jól a dolgok, ez korántsem bizonyítja a magántulajdonon alapuló piacgazdaság modelljének csődjét. Igaz, hogy az állam gyengének bizonyult a szabályozói szerepében – amit a 2008-as hitelválság világszerte plasztikusan mutatott meg –, ez azonban orvosolható a szabályozás és ellenőrzés hatékonyságának növelésével. A bajok gyökere azonban meglátásom szerint az volt, hogy az állam túlságosan is rátelepedett a gazdaságra (ez még a szabályozási gyengeségekre is részleges magyarázatot ad). A magyar kormányok, kevés kivétellel, az ország adósságát felduzzasztó elosztási politikát folytattak, meggondolatlan támogatásokkal torzították el a piaci árakat és a keresletet, állami túlköltekezéssel szívták el a pénzforrásokat a magánszektortól.

A kormány kinyilatkoztatásain kívül semmi nem támasztja alá, hogy a magyar gazdaság bajaira éppen az állam gazdasági befolyásának növelése, és kiváltképp a tulajdon kiterjesztése jelenthetne a gyógyírt. Semmi nem bizonyítja, hogy a kormány a magántulajdonosoknál hatékonyabban volna képes működtetni a gazdasági vállalkozásokat. Az Orbán-kormány még az emblematikus nemzeti vállalatnak számító Malévet sem volt képes életben tartani, és a MÁV vagy a BKV működési zavarait sem volt képes orvosolni. Miért tudná az állam a magántulajdonosoknál jobban működtetni a versenyszektor vállalatait (mint amilyen a Rába vagy a MOL)?

A mai kormány által favorizált ázsiai országokban, vagy a régebbi időkben másutt is csodafegyverként bevetett „fejlesztő állam” ideája is sok sebből vérzik. A legfőbb gond vele az, hogy egyáltalán nem passzol a magyar adottságokhoz. Nálunk nem állnak rendelkezésre az ehhez szükséges források, mint amilyenek az államnak is bevételt hozó természeti kincsek (kőolaj, földgáz), és hiányoznak a lakosság nagyarányú megtakarításai, amelyek – miként a háború utáni Németországban és Japánban – biztosíthatják, hogy a kormány ne az ország eladósításával fejlessze az arra érdemesnek tartott vállalatokat.

Az csak nem követendő példa, hogy (ázsiai mintára) a szociális háló lyukainak tágítása árán lecsökkent bérköltséggel és a munkavállalói jogok további csorbításával tegye a kormány versenyképessé a magyar gazdaságot! Bár Abszurdisztánban minden lehetséges.

Kreatív dilettantizmus

Már a bevezetőben megelőlegeztük azt a vélelmünket, hogy Orbán autokratikus rendszere eleve bukásra van ítélve, csupán az nem tudható, mennyi ideig tart és milyen áldozatokkal jár.

Hiába iktatják ki hatalmuk bebetonozása érdekében a demokratikus jogállam intézményeit, minthogy a fékek és ellensúlyok hiánya egyúttal a hibák elkövetésének valószínűségét is megnöveli. Különösen így van ez a gazdaságban, ahol már most megmutatkoznak a gazdaságpolitikai, szabályozási döntések végiggondolatlanságából és ellenőrizetlenségéből fakadó tévedések és adminisztratív hibák. Egyre kevésbé lehet leplezni azt a kellemetlen tényt, hogy a kiszámíthatóság és a jogbiztonság elsorvasztása, valamint a magántulajdon sérelme a felemelkedés gazdasági alapja alól is kihúzta szőnyeget.

Az erőt felmutató rezsím bukásának esélyét a kormányzat nagyfokú dilettantizmusa is növeli, amelynek táptalaja úgyszintén az autoriter hatalomgyakorlás. A gazdasági kormányzásban ezt tetézi még Matolcsy György nemzetgazdasági miniszter extravaganciája, amellyel nem csupán a közgazdaság-tudomány tanait, hanem a gazdaságpolitikai tapasztalatokat és kormányzási rutinokat is pökhendien sutba dobja. Jelszavai: kreativitás és unortodoxia.

Pedig ha lehántjuk a verbális dezinformáció hamis mázát, nincs másról szó, mint pőre dilettantizmusról. Bármennyire sulykolja is Matolcsy, nem kell készpénznek vennünk, hogy a kreativitást stimuláló, jobbféltekés agytornája gyökeresen új megoldásokat hozott. Hiszen a gazdaság felemelését megcélzó, ám mindedig terméketlennek bizonyult ötletei korántsem mondhatók eredetinek: az innen-onnan vett, másutt is használatos módszerek egyediségét valójában az összerakásuk során tanúsított, a pénzügyekért felelős miniszterek körében különösen szokatlan amatőrizmus adja. A büszkén vállalt unortodoxia egyszerűen a koherencia, a kiszámíthatóság és a jogbiztonság hiányát, valamint a (bal agyféltekéhez köthető) analitikus gondolkodás nélkülözését és a hatásvizsgálatok elbliccelését jelenti. Ami a gazdaságpolitikában nem erény, hanem felelőtlenség: tízmillió ember sorsának a semmibevétele.

Matolcsy gazdaságpolitikájában szabad asszociációban váltakoznak a keresletélénkítő és kínálatösztönző, a tőkét vonzó és taszító, a foglalkoztatást gátló és serkentő modulok. A kreativitást serkentő ellazultságban fogant intézkedések eddig csak a kiszámíthatatlanságot és a bizonytalanságot növelték, a lila ködben kirajzolódó rózsaszín jövőkép pedig leginkább a Gulácsy-festményen látható ópiumszívó álmát idézi föl.

Az adópolitikát is kreatívnak mondott ötletbörze jellemzi. Nem sok eredetiség kell annak felismeréséhez, hogy onnan lehet adót szedni, ahol pénz van. Kreativitás legfeljebb ahhoz kellett, hogy a leginkább megpumpolható szektorokban kivetett különadókat válságadóknak nevezzék el. Vagy annak kiötléséhez, hogy ha az átmenetinek szánt sarcokat nem lehet a végtelenségig fenntartani, akkor más néven kell beszélni őket – de lehetőleg ugyanazoktól. Így váltotta föl az ágazati különadók egy részét a távközlési adó, a biztosítási adó és a pénzügyi tranzakciós illeték.

A történelemben vannak – bár nem feltétlenül követendő – példák arra, amikor a kormányzati kreativitás, az újszerű megoldások keresése szakértelemmel és szervezettséggel párosul. Legrútabb példaként a Harmadik Birodalom „gazdaságpolitikája” (ha nevezhetjük egyáltalán annak) idézhető föl. „A [hitleri] rezsím – persze mindvégig kétes – erejét az magyarázza, hogy az érdekellentétek mindig kihordhatók voltak, és folyton keresni lehetett a legmegfelelőbb utat: ily módon találhattak (radikálisabb) alternatívákat, kerülhették el az adminisztrációs hibákat, és így ültethették át maradéktalanul a gyakorlatba mindazokat az intézkedéseket, amelyeket gyakran ideologizált előírások alapján hoztak; így jött létre politikai voluntarizmus és funkcionális racionalitásból álló gyilkos elegy” – jellemzi a nemzetiszocialista népállamot a történész Götz Aly.¹⁶ Bár a hasonlat durva, nehéz vitatni, hogy miközben politikai akarnokságban Orbán „népállamában” sincs hiány, a „rezsím erejének” másik lába, az érdekellentétek kihordása, az alternatívák keresésének megfontoltsága hiányzik, és sorozatosak az adminisztratív hibák. Igaz

ez a gazdaságpolitikát menedzselő Nemzetgazdasági Minisztériumra is, amelyben hasonló „ötletbörzéken” agyalják ki a költségvetési hiánycél tartásához szükséges újabb és újabb elvonási módokat, mint ahogyan anno a birodalmi pénzügyminisztériumban – csak persze itt és most az ötletelés tárgya nem a zsidók, hanem a multik „adózás útján történő kifosztása”.¹⁷

Talán nem áll távol a valóságtól, ha az Orbán-kormány gazdaságpolitikájának kudarcát jórészt azzal magyarázzuk, hogy „politikai voluntarizmusa” nem párosul „funkcionális racionalitással”. Ennek persze csak örülhetünk: jól is néznénk ki, ha borzongató jövőképüket képesek volnának sikerre vinni!

***

Abszurdisztán gazdaságának jellemzését Örkény háromlábú kutyákkal vontatott autójának felidézésével kezdtem. Stilszerűen, hasonlóval fejezem be, csak most az abszurd irodalom egy másik „fejedelmének” főhősét, Übü papát szólaltatom meg. „Sajnálatos, hogy pénzügyeink nem engedték meg egy testhezálló kocsit tartanunk, így, csataménünket kímélendő, gyalog tettük meg az egész utat, lovunkat kötőféken vonszolván... De mihelyt visszatérünk Lengyelhonba, hála a pfizikában való jártasságunknak és tanácsadóink lángeszének, szélkocsit fogunk szerkeszteni, mely is az egész hadsereget szállítandja.”¹⁸

Előre a kreatív dilettantizmus útján! Hajrá, Matolcsy!

Jegyzetek

- 1 Örkény István: Legmerészebb álmunk is megvalósíthatók! Megjelent: Egyperces novellák. Budapest, 1968, Magvető, 19.
- 2 „Napjainkra azonban megszűnni látszik a rendszer dualitása, s egy centrális politikai erőter van kialakulóban, ami egyrészt a jobboldali konjunktúrának, másrészt a mi megerősödésünknek köszönhető. Hogy így néz-e majd ki ez a politikai erőter a választásokat követően is, azt nem tudom, csak szeretném, ha így nézne ki. Annyi azonban bizonyos: megvan a reális lehetősége annak, hogy a magyar politika következő tizenöt-húsz évét ne a duális erőter határozza meg.” Megőrizni a létezés magyar minőségét, Nagyítás 2010/7.
- 3 Dosztojevszkij: Ördögök. Pécs, 2005, Jelenkor Kiadó, 658.
- 4 Lásd: Heti Válasz, 2012. május.
- 5 Antal László: Fejlődés – kitérővel. Budapest, 1978, Pénzügykutató Intézet. Utánnyomva: Pénzügykutató Rt. 1999, 93.
- 6 Kornai János: Mit jelent a „rendszerelváltás”? Kísérlet a fogalom tisztázására. Közgazdasági Szemle, LIV. évf., 2007. április, 306.
- 7 A KSH adatai szerint a pénzügyintézetek nélkül értelmezett vállalati szektor saját tőkében a külföldi tulajdon 2010-ben meghaladta a 16 ezermilliárd forintot, a pénzügyi szervezetekben pedig 80 százalék fölötti a külföldi tőke aránya. Vagyis még a hazai nélkül vett

magántulajdonhoz képest is csekély mértékű államosítás zajlott le eddig.

8 Csupán a bankszektorban 670 milliárd forintnyi tőkét fektettek be a külföldi tulajdonosok annak érdekében, hogy a bankjaik működését (ha takaréklángon is, de) fenntarthassák. Elhangzott Simor András előadásában az MNB Horgony 2013 c. konferenciáján, 2012. december 14-én.

9 2011-ben 1,7 százalékkal, 2012-ben közel másfél százalékkal zsugorodott a magyar gazdaság, és az idei évre is további szűkülés várható. Az infláció tavaly öt százalék fölé emelkedett, és várhatóan az idén sem süllyed az alá. A munkanélküliségi ráta 11 százalék körüli szintje sem mutat csökkenést, miközben a foglalkoztatottak számának növekedése is csak látszólagos (a közmunka és a részmunkaidő emeli meg). Az MNB fizetésimérleg-statisztikája szerint a magyarok külföldi működőtőke-befektetései 2011-ben megközelítették, 2012 első félévében pedig meghaladták a külföldiek magyarországi befektetéseit.

10 A beruházási ráta 2012-ben 15 százalék alá süllyedt, miközben a jóval fejlettebb országokat tömörítő eurózónában 19 százalékos, a kelet-közép-európai térségben pedig meghaladja a 21 százalékot. A vállalati hitelállomány Magyarországon a válság 2008. októberi kirobbanása óta ötödével esett vissza, miközben az eurózónában és Csehországban csupán 5 százalékkal csökkent, Lengyelországban, ill. Romániában pedig 12, ill. 13 százalékos növekedés volt megfigyelhető.

11 Vö. Új magyar exodus? Az ígéret földje. HVG, 2012. december 22.

12 Örkény: i. m. 20.

13 Orbán Viktor előszeretettel állítja szembe a „termelőkapitalizmust” a „spekulatív kapitalizmussal” (Tusnádfürdő, 2010. július 24.), illetve az „értékteremtő munkát” a „munka nélküli gyarapodással” (Budapest, MABISZ-konferencia, 2011. október 19.). Az ilyesféle megkülönböztetések az előző századforduló német közgazdászának, Werner Sombartnak az „alkotó” és a „rabló” tőke közötti distinkciójáig nyúlnak vissza, amely a 20. század bankellenes ideológiáihoz teremtett elméleti háttér.

14 Vö. Újabb stratégiai megállapodást kötött ma a kormány. Portfolio.hu 2012. december 17. A tervezett 40 megállapodásból a múlt év végéig kilencre került sor, ezek a cégek: a Coca-Cola, a Richter, a Microsoft, a GE, a Daimler, a Suzuki, az Alcoa-Köfém Kft., a Hankook és a Stadler Rail.

15 Antal: i. m. 86.

16 Götz Aly: Hitler néppállama. Budapest, 2012, Atlantisz, 21.

17 Götz: i. m. 26.

18 Alfred Jarry: Übű király, avagy a lengyelek. Megjelent: Két Übű-dráma. Budapest, 2011, Cartaphilus, 47.

[Tetszik](#)

2 ember kedveli. Legyél te az első az ismerőseid közül!

Kapcsolódó írások:

1. **Várhegyi Éva: Butaságok a gazdaságpolitikában** Általában is nehéz szétválasztani az emberből természeténél fogva felszínre törő...
2. **Várhegyi Éva: Pír a gazdaságpolitikában** "Én átlátok a szitán, öregem, engem nem tudnak átverni,..."
3. **Várhegyi Éva: A frankhitelek fogságában** 2011 őszére kényes helyzet állt elő. Egymilliót meghaladó, a lakását...
4. **Várhegyi Éva: Függetlenségi háború** A nyár közepén, július 17-én, szombaton egy szokatlan hír röppent...
5. **Várhegyi Éva: Déjà vu** Csörög a vekker, kikecmergek a dunyha alól, lábamra mamuszt húzok,...

Cimkék: **Várhegyi Éva**